

Tənqidçi, mətbuat tarixçisi, mətnşünas alim...

Hadinin ədəbi irsi məhz onun inadı, vətəndaşlıq səyi nəticəsində xalqa çatdırıldı

O, ömrünün altmış ilini ədəbiyyat tariximizin, xüsusən XIX əsr və XX əsrin əvvəllərini əhatə edən dövrün sistemli tədqiqinə həsr edib, sanballı araşdırmaları ilə milli ədəbiyyatşünaslıq elmini zənginləşdirib. Tanınmış tənqidçi və mətnşünas alim, AMEA-nın müxbir üzvü, Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Əziz Mirəhmədov ölkəmizdə ədəbiyyatşünaslıq ensiklopediyasının əsas yaradıcılarından biridir.

Onun Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Cəlil Məmmədquluzadə və Məhəmməd Hadi kimi qüdrətli ədəbi şəxsiyyətlər haqqında fundamental əsərləri ədəbiyyatşünaslığımızın nailiyyətləri sayılır. Əziz Mirəhmədovun Azərbaycan romantizminin estetik prinsiplərinə dair ümumiləşdirici mülahizələri bu istiqamətdə sonrakı tədqiqatlar üçün elmi-metodoloji baza rolunu oynayır. Görkəmli alim, eyni zamanda, mətbuat tariximizin öyrənilməsində əhəmiyyətli işlər görüb. "Əkinçi" qəzetinin və "Molla Nəsrəddin" jurnalının yeni əlifba ilə nəşr edilərək geniş oxucu auditoriyasına çatdırılması alimin mətnşünaslıq sahəsində tədqiqatçı fəaliyyətinin nəticələrindəndir. Əziz Mirəhmədov yüksək ixtisaslı elmi kadrlar hazırlanmasına böyük əmək sərf edib.

Ölkə başçısının Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının görkəmli nümayəndəsinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı Sərəncamı da Əziz Mirəhmədovun tədqiqatlarına verilən böyük dəyərdir. Sərəncama əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Əziz Mirəhmədovun 100 illik yubileyinə dair tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirəcək.

ÇOX ASTA VƏ TƏMKİNLƏ DANIŞARDI...

Əziz Mirəhmədov 1920-ci ildə Bakı şəhərində anadan olub. İlk təhsilini paytaxtdakı 25 nömrəli məktəbdə alıb. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun filologiya fakültəsinə daxil olub. İlk məqaləsi hələ tələbə ikən "Azərbaycan müəllimi"nin sələfi olan "Müəllim qəzeti"nin 13 may 1938-ci il nömrəsində çap olunub. 1941-ci ildə API-ni bitirən gənc, bir qədər orta və ali məktəblərdə dərs deyir, 1942-ci ildə Mərdəkandakı 156 nömrəli məktəbdə müəllim işləyir. 1943-1948-ci illərdə ADU-nun "Azərbaycan ədəbiyyatı" kafedrasında baş müəllim vəzifəsində çalışır. Görkəmli alimin tələbəsi olan Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə xatirələrində yazır: "Xeyalim ilk tanışlığımıza - 1943-cü ilin sentyabrına getdi. Bu o gün idi ki, gənc, ucaboy, qarayanız aspirant Əziz Mirəhmədov bizə dərs deyirdi. Gənc olmasına baxmayaraq, onda çilgünlü, ötkəmliyin əlaməti belə yox idi. Çox asta və təmkinlə danışar, izah etmək istədiyi mətləbi yalnız faktlarla bizə dərk etdirməyə çalışırdı".

Gənc tədqiqatçı 40-cü illərdə dissertasiya yazır. Lakin müxtəlif ideoloji-siyasi səbəblər üzündən onu müdafiə edə bilmir. Az sonra M.Ə.Sabirin həyat və yaradıcılığını öyrənməyə başlayır, M.Ə.

Axundov və A.Şaiq haqqında kitab çap etdirir, rus klassik sənətkarlarından A.S.Puşkin, A.Ostrovski, V.Belinski, M.Qorkinin ədəbi irsindən bəhs edən məqalələr yazır, çoxcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin hazırlanmasında yaxından iştirak edir. Bu fundamental əsərin ikinci cildinin əsas müəlliflərindən və elmi redaktorlarından biri olur. Lakin bütün bunlar onu əsas tədqiqat hədəfindən uzaqlaşmışdır. Hadi barədə araşdırmalarını davam etdirən Mirəhmədov, şairin əsərləri üzərində apardığı elmi-nəzəri müşahidələr və mətnşünaslıq işi əsasında tədqiqatını daha dərinləşdirir, mütəfəkkir şairin ədəbi yaradıcılığı, sənətkarlıq xüsusiyyətləri, publisistikası barədə fikir diapazonunu genişləndirərək "Məhəmməd Hadi" monoqrafiyasını xeyli təkmilləşdirir. 1985-ci ildə yenidən çap olunan kitabda, müəllif ilk nəşrin mətnini yenidən işləyib.

Onu yaxşı tanıyan müəllimləri H.Araslı və M.Arif tezliklə Əziz Mirəh-

mədovu Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna dəvət edirlər. Alimin ömrünün əsas hissəsi bu institutla bağlı olub. O, kiçik fasilələrlə həmin institutda 60 ilə yaxın işləyib.

"Cəlil Məmmədquluzadə və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan mətbuatının inkişaf mərhələləri" mövzusunda dissertasiyasını müdafiə edib elmlər doktoru adını alır, 1980-ci ildə AMEA-nın müxbir üzvü seçilir. Azərbaycan ədəbiyyatının bir sıra açılmamış səhifələri Əziz Mirəhmədovun qismətinə düşmüşdü. O, "Molla Nəsrəddin" jurnalının 25 illik nömrələrinin transliterasiyası, 12 cildə çapa hazırlanması və birinci cildin nəşr edilməsi işini də başa çatdırır.

Əziz Mirəhmədovun yaradıcılıq yolu ədəbi-elmi fikrimizin yarım əsrə yaxın əldə etdiyi nailiyyətləri, nəzəri axtarışların istiqamətlərini, onun uğurlarını və metodoloji qüsurlarını bütün dolğunluğu ilə özündə əks etdirir. Onun bir ədəbiyyatşünas kimi tefəkkür tipi, Azərbaycan klassik filologiya məktəbinin ənənələri zəminində formalaşmış, milli-ədəbi irsi, professionallıq və məsuliyyət hissi ilə öyrənməyi tarixi təcrübəsi onun alim və tədqiqatçı yaddaşına buradan süzülüb gəlmişdi.

18 KİTAB, 500-DƏN ARTIQ ELMİ MƏQALƏ

Əziz Mirəhmədovun ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsi, mətbuat tarixi, bibliografiya, mətnşünaslıq və kitab mədəniyyəti, həmçinin müasir ədəbi prosesin əsas istiqamətləri və imzaları haqqında çoxsaylı tədqiqatları onun elmi marağ dairəsinin genişliyini göstərməklə yanaşı, alimin bir tədqiqatçı kimi fərdi təhlil üsulunun da üstünlüklərini üzə çıxarıb.

Arxiv, sənəd, fakt yığımı ilə tarixi dövrlərin ictimai, fəlsəfi, siyasi, ədəbi, dini institutları arasındakı dialektik vəhdət nəzərə alaraq, onlar arasındakı əlaqənin mahiyyətini üzə çıxartmaqla elmi ümumiləşdirmələr aparmaq Əziz Mirəhmədovun bir ədəbiyyatşünas kimi seçdiyi təhlil üsulu, tədqiqatçılıq keyfiyyətidir. Onun əsərləri XIX və XX əsr bədii fikri haqqında yenidən düşünməkdə fakt, sənəd cəbbəxanası, mübahisə, mühakimə

olub. O, nəşri planlaşdırılmış yeddicildli "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin də aparıcı müəlliflərindən biri idi. Yorulmaz tədqiqatçının böyük zəhməti bahasına müxtəlif illərdə Cəlil Məmməd-quluzadənin əsərlərinin ikicildliyi (1951-1954), üçcildliyi (1966-1967) və altıcildliyi (1981-1985) çapa hazırlanıb nəşr edilib, onun tərəfindən hər nəşrə müqəddimə, izah və şərhlər yazılıb. Görkəmli alimin M.Ə.Sabir haqqında Bakıda və Moskvada çap etdirdiyi fundamental monoqrafiyalar, ədəbiyyatımızda ictimai satiranın tarixi gerçəkliyin təsiri ilə yeni, mütərəqqi məzmun qazanmasını göstərir. "Xudojestvennaya literatura" nəşriyyatının çap etdiyi "Ağlar güləyən" monoqrafiyası Sabir irsini keçmiş sovet məkanında təbliğ və təqdir etdiyi kimi, ədəbiyyatşünaslığımızın da bu səviyyədə təmsil olunmaq hüququnu və imkanlarını nümayiş etdirdi.

ŞƏXSİ ARZUDAN DAHA ARTIQ...

Ə.Mirəhmədov öz yaradıcılığının əhatə dairəsi və tədqiqat üsulunu müəyyən edən şərtləri izah edərkən yazırdı: "Belə bir tədqiqat üsuluna şəxsi arzudan daha çox, milli ədəbiyyatın özünəməxsus xüsusiyyətlərindən irəliləyən bir hal kimi baxılsa, daha doğru olar. Çünki dünya xalqlarının çoxu kimi, azərbaycanlıların da son iki əsrdəki mənəvi inkişafına ədəbiyyatla teatr, mətbuatla elm, musiqi ilə kitab vəhdət halında, bir-biri ilə bağlı ideoloji və estetik təbii vasitələri halında xidmət etmişdir. Bunu bir çox Azərbaycan xadimlərinin, eyni zamanda mədəniyyətin müxtəlif sahələrində səylə çalışmaları faktı aşkar etməkdədir".

Ə.Mirəhmədovun XX əsr Azərbaycan romantizminin tədqiqat sahəsindəki fəaliyyəti bu gün daha əhəmiyyətlidir. Onun A.Şaiq, M.Hadi, A.Səhəhət haqqında monoqrafiyaları, çoxsaylı məqalələri XX əsr romantizminin tarixi və nəzəri problemlərini həll etməyə güclü təkan verdi. M.Hadinin ədəbi irsi məhz Ə.Mirəhmədovun inadı, vətəndaşlıq səyi nəticəsində xalqa çatdırıldı, bu böyük sənətkarın bədii fikir tariximizdə yeri, onun çoxsaylı elmi axtarışları nəticəsində müəyyən olundu. Ə.Mirəhmədovun romantiklərə həsr edilmiş araşdırmalarında bu sənətkarların fərdi yaradıcılığı XX əsr romantizminin ideya-bədii prinsipləri ilə vəhdətdə şərh edilir.

Əziz Mirəhmədovun tədqiqatçı ədəbi-elmi məxəz və faktların zənginliyi, mühakimələrin dürüstlüyü, inandırıcılığı və yaradıcılığın psixologiyasına nüfuz etmək səyi ilə fərqlənir. Yeni üzə çıxarılan faktların bir çoxu ədəbiyyat və mətbuat tarixində, bu və ya başqa yazıçının yaradıcılığında uzun zaman qaranlıq qalmış bəzi məsələlərin, cəhətlərin işıqlandırılmasında istər müəllifin özünə, istərsə də onun həmkarlarına kömək etdiyi üçün əhəmiyyətlidir.

Tərənə Məhərrəmov